

Kántor Zoltán

NEMZET, ÁLLAM, NEMZETÁLLAM

Roger Scruton: *A nemzetek szükségességéről*. Helikon Kiadó, Budapest, 2005, 224 oldal, 2990 Ft

Aki kezébe veszi Roger Scruton *A nemzetek szükségességéről* írott könyvét, arra számít, hogy végre egy konzervatív álláspontot olvashat a nemzetről. Az olvasónak azonban csalódnia kell. Scruton tanulmánya – amely a szerző bevallása szerint politikai pamflet – nem a nemzet szükségessége, hanem a nemzetállam szükségessége mellett érvel, s egyben jó alkalom számára, hogy Európai Unió-ellenes érveket felsorakoztasson. A nemzetállamot állítja szemben az államok feletti Európai Unióval, mint az európai társadalmak kívánatos szerveződési formáját.

A magyar olvasó számára a nemzet mást jelent, mint az angol nyelvű olvasó számára, aki a *nation* fogalmat nemzetnek, de inkább országnak, államnak fogja értelmezni. A kötet két tanulmányt tartalmaz, ám most csak a kötet címadó tanulmányát veszem górcső alá.

Scruton tanulmánya – a 11 fejezet ellenére – lényegében két részből áll. Az első részben analitikus eszközökkel elemzi a nemzet, a nacionalizmus, az állampolgárság kérdéskörét, ám látnunk kell, hogy mindezt elsősorban azért teszi, hogy felvezesse tényleges mondanivalóját: figyelmeztesse az olvasót a nemzetállamra leselkedő veszélyekre.

Csalódottsága ellenére a recenzens igen fontosnak tartja, hogy ez a könyv magyar nyelven is megjelent. A kötetben felvetett kérdések a magyarországi – konzervatív, liberális, szocialista – nemzetről szóló vitának új lendületet adhat. A tudományos terminológiával írott, ám nem feltétlenül tudományos munka olyan kérdéseket feszeget, amelyekre a jelenkori magyar közgondolkodóknak válaszokat kell adniuk. A két évvel ezelőtti „baloldali nemzetfelfogásról” kezdődött, de mind a mai napig lezáratlan vita után konzervatív oldalon is elkezdődhet a modern magyar nemzetfelfogásról való eszmecsere. Annak ellenére, hogy a nemzet központi kategória a magyarországi politikai jobboldalon, mind ez ideig nem sikerült előállni egy modern nemzetfelfogással.

Arra, hogy szükség van-e a nemzetre, Scruton válasza egyértelmű igen, de a nemzet nem önmagáért való cél, hanem a szabadság és a demokrácia számára keretet adó forma. Be-

vezető mondata manapság akár idegenül is csenghet: „A demokrácia a nemzeti hűségnek köszönheti létét”, majd alább: „Ahol a nemzettudat gyöngye, netán nem is létezik, ott a demokrácia nem vert gyökeret”. Arra emlékeztet, hogy a 19. században a kettő – nacionalizmus és szabadság (liberalizmus) – egymástól elválaszthatatlan volt. Az egyenlőség és szabadság – univerzális – eszméi egy adott kormányzati egységen (államon) belül fogalmazódtak meg, ennek modern formája pedig a nemzetállam. A nemzetállam a politikai rendszer már kipróbált formája, s a nemzet és az állam nevében elkövetett szörnyűségek ellenére az a rendszer, amelyben lehetővé vált az emberi szabadságjogok kiteljesedése és az állampolgárok közötti egyenlőség biztosítása. Az államok- és/vagy nemzetekfeletti politikai rendszerek – a nemzetállamra gyakorolt befolyásukkal – meggyengíthetik a kialakult társadalmi rendet.

Scruton egyik alaptétele, hogy a területi nemzetállamban alakult ki a lojalitás és szolidaritás, a szabadság és a demokrácia ezért csak nemzetállami keretben valósítható meg. Az államok feletti szervezetek nem rendelkeznek demokratikus legitimitással, ennek ellenére egyre meghatározóbb a szerepük az egyes államok politikájában. Ebben a konstellációban nem működik, nem működhet a társadalmi kontroll a döntéshozó intézmények felett.

S bár a szabadság Scruton szerint nemzetállami keretekben jött létre, ezt az (egyéni) szabadságot veszélyeztetik egyrészt az államfölötti szervezetek, másrészt pedig a bevándorlók. Az államfölötti, globális szervezetek (ENSZ, EU, WTO) nem alternatívái a nemzetállamnak. Legitimitásuk, támogatottságuk a nemzetállamoktól függ, mégis akár a nemzetállam szuverenitását érintő kérdésekben is döntéshozatali jogokkal rendelkeznek. A konzervatív felfogásba nehezen illeszthetők a köteleességek nélküli jogok: ezen az alapon bírálja Scruton a liberális menekültpolitikát. Olyan emberek számítanak az európai nemzetállam állampolgárainak szolidaritására, akik nem járulnak hozzá a közös megteremtéséhez.

A nemzet fogalmának használata igen kétértelmű a tanulmányban. A nacionalizmusról Scruton a nacionalizmus-elméletek modern képviselőihez hasonlóan gondolkodik: a nemzeteket nem ősidők óta meglévő társadalmi egységeknek, hanem a társadalmi kölcsönhatás önkéntelen melléktermékeinek tekinti. Ernest Gellner, Benedict Anderson vagy Eric Hobsbawm munkása alapján a társadalmi átalakuláshoz köti a nacionalizmus kialakulását, amely lényegét tekintve nem más, mint az írásbeliség kultúrája által egy adott területen megteremtett nyelvi és kulturális homogenizáció. Ebből a szempontból érthető, miért hangsúlyozza, hogy a „nemzeteket a szülőföld, nem pedig a vérség és a vallás határozza meg”. Scruton egy nemzet-meghatározással is megpróbálkozik: „Nemzeten én az olyan emberek csoportját értem, akik egy bizonyos területen telepedtek meg, közös intézményeket és szokásokat tartanak fenn, a közös történelem tudata alakult ki bennük, és úgy vélekednek magukról, hogy elkötelezték magukat mind a lakóhelyüknek, mind pedig az azt kormányzó jogi és politikai folyamatoknak.”

Scruton nemzet-meghatározása az államra is érvényes elemeket tartalmaz. Lazán használt nemzet-fogalma az angolszász terminológiában igen gyakran egyet jelent az állammal. A jelenséget helyesen – bár fogalmilag pontatlanul – ragadja meg, a modern nemzet és modern állam egymást feltételezve, egymást erősítve alakult ki, azt a politikai formációt eredményezve, amit ma nemzetállamnak nevezünk. A nemzetállam nem feltételezi a lakosság nyelvi, kulturális homogenitását, ám az ennek megvalósulására törő politikát mindenképpen. Ebben a keretben, a nemzet- és államépítés politikája segítségével alakul ki a lojalitás, valamint – göröngyös folyamat eredményeként – fogalmazódik meg a szabadság, alakul ki a demokrácia: egy adott területi joghatóság, egy adott kormányzati egység vagy állam keretében. A nacionalizmus megjelenése, valamint európai elterjedése központivá tette a nemzeti lojalitást, a nemzeti hűséget. Intézményein, infrastrukturális hatalmán keresztül az állam a nemzeti alapú szolidaritást erősítette, majd intézményesítette az állampolgárság intézménye révén. Tagadhatatlan, hogy a nemzetállamot nem csupán érényei jellemzik, ám az utóbbi másfél évszázadban ebben a keretben csiszolódtak egymáshoz az emberek és váltak állampolgárrá.

A nacionalizmus folyamatának korrekt leírása után meglepő Scruton azon megállapítása, hogy „a nacionalizmus a beteg nemzeti hűség tünete, nem a normális állapot”, hogy „különbséget kell tennünk a nemzeti hűség és nacionalizmus között”. Scruton is elköveti azt a hibát, amelyre Walker Connor már a hetvenes években felhívja a figyelmet: a nacionalizmus és a patriotizmus különböző jellegű fogalmak. A nacionalizmus a nemzethez, míg a patriotizmus, hazaszeretet az államhoz való lojalitást jelenti. Scrutonnál a nemzeti hűség magában foglalja a hazaszeretetet és a haza védelmére való készséget, ami a patriotizmust jelenti. A nemzeti hűségnek fogalmilag nem sok köze van a patriotizmus-hoz, azon empirikus igazság ellenére sem, hogy a *haza* a *nemzetre* hivatkozva szólít fel az állam védelmére (erről lásd bővebben Yael Tamir zseniális, *Pro patria mori* című tanulmányát). A patriotizmus jó nacionalizmusként való értelmezése terminológiai lazaság. Talán elszakadhatnánk a nacionalizmus zsurnalista értelmezésétől, és folyamatként, intézményesülésként, társadalomtudományi fogalomként értelmezhetnénk.

Habár nem feltételez semmilyen közös származást, vérségi kapcsolatot egy adott nemzet tagjai között, Scruton kiemelt jelentőséget tulajdonít az összetartozás-tudatnak. Ennek hiányában nem alakulhatott volna ki az egyenlőség eszméjét középpontba helyező társadalom: a mi-tudat megelőzi a társadalmi szerződést. Állítása összecseng Huntington nemrégiben magyarul is megjelent könyvének állításával: az alkotmány nem teremtheti meg a „Mi”-t, hanem azt megelőzően is létezett egy összetartozás-tudat, ami az amerikaiak esetében a telepések kultúrája.

A nemzetet, nemzeti hűséget fenyegető strukturális problémák mellett az univerzalista szemlélet és a saját nemzetét gyűlölő gondolkodásmód veszélyezteti a kialakult európai rendet. Találó, ahogyan Scruton az ENSZ emberjogi kartájának és az európai emberjogi

egyezménynek a szemléletét jellemzi mint „az utópista gondolkodás ama válfaját, amely jobban szerette volna, ha történelem nélküli világba születünk, minden előzetes kötődés nélkül”. A saját nemzeti értékeit, a nemzeti hűséget gúny tárgyává tévő látásmódot *oikofóbiának* nevezi (a xenofóbia ellentétpárjaként). Ennek a gondolkodásmódnak a terjedését teszi felelőssé az európai nemzetállamok növekvő legitimációs válságáért.

A magyar olvasó hiányérzettel teszi le a könyvet. A nemzettel összefüggésben a nemzeti kisebbségekről gyakorlatilag szó sem esik. Ha Scruton élesebb szikével boncolgatta volna az állam, nemzet, nemzetállam kérdéseit, akkor az államon belüli törésvonalakat, a megosztott nemzeti hűségeket is észrevette volna.

A Scruton által felvetett kérdések talán fontosabbak a válaszainál. Válaszai politikaiak, kérdései viszont tudományosak. E kérdésekből kiindulva lehetne választ találni térségünk nemzetre, nacionalizmusra vonatkozó problémáira.

*Szviridov altábornagy
a Parlament előtt beszél
1948-ban*